

tensa a Aragó que a Catalunya, i a Occitània n'hi tenen més els plurals en *i*, justament sigui en català en què hi ha *fur* amb *u* i no pas en els parlars occitans ni en els aragonesos.

Ara bé, és justament aquesta vida dels FOROS legals a l'Aragó, més intensa que en el domini català, el que donaria força convincent a una explicació per influència aragonesa. I la base d'això és innegable. En el domini català el dret popular i tradicional té la seva expressió en els *Costums* i els *Usatges* o *usances*; entrant a Aragó tot això es torna *fueros*. On *fur* en català té vigència antiga és en el Regne de València, no gens en el Princ. (ni tan sols Tortosa o el Maestrat: els *Costums de Tortosa, els de Calí*, etc.), tampoc a les Illes: no és, doncs, tant cosa de reconquesta tardana, com de reconquesta amb important participació aragonesa. El Regne de València fou català per la llengua, per la massa que el repoblà, per l'esperit; però als senyors aragonesos se'ls havien de fer concessions, i la manera de resistir a les exigències senyoriales aragoneses era oposar-los uns *fueros* o *furs*: en certa manera podem dir que oposar-los això era esgrimir un argument *ad hominem*. Allà, doncs, és on s'implantà el *Fur de València*, imponent institució, text cabdal.

És l'aragonès, on hi ha diftongació incondicionada, on l'alteració de la ò tònica es pot esperar: pensem que és només quan el català diftonga que després hi hagué reducció de *uo* a *u*: OCTO > *uoit* > *uuuít* > *uuít* (o simplement *uit*). Que la forma aragonesa real és *fuero*; sí però també fou inicialment *fuoro*, *fuer* i fins *fur*. Per sort disposem d'un abundós repertori de les formes documentals del mot en els documents d'Osca del S. XII, on Gili i Gaya (després d'una publicació acurada i completíssima del total de moltes escriptures) aplegà testimoni de vint-i-dos² on figura la frase *ad fuero de terra* (amb variants *ad fuerum huius terre, cum fur de terra*). Entre les variants hi ha un cas amb l'ultra-arcaic *fuoro* (*ad fuorum de terra*, a. 1150), els altres amb *ue* o amb *u*, en gran part amb l'apòcope de la -o que es pot esperar en aquesta locució, on el mot té posició proclítica i la vocal és en rigor pretònica entre *r* i *d* (doncs en realitat síncope regular àdhuc en castellà central, més que apòcope).

La cronologia d'aqueixos documents, fins en un espai de temps reduït, i amb les fluctuacions i ultracorreccions que ja s'han d'esperar, no va en desacord amb l'apriori fonètic: en la primera meitat del segle (en què la documentació resta molt escassa) troba un cas de *fuoro* i dos de *fuero*; en el tercer quart n'hi ha un de *fuero*, tres de *fuer* i dos de *fur*; en el darrer quart, augmenta molt la forma *fur*, i *fuero* s'acreix també, segurament reaccionant gràcies a l'establiment creixent d'una normativa literària: llavors quatre de *fuero*, dos de *fuer* i cinc de *fur*. La conclusió de Gili «*fuero* es la primitiva, *fuer* es una apòcope posterior, *fur* es un catalanisme» és simplista, massa, em sembla.

I al meu entendre, pel que fa a *fur*, és a la inversa: aragonisme en català. D'una banda en aquesta po-

sició pretònica una simplificació *uo* > *u* no sobtaria ni en castellà estricte (així se sol explicar la *u* anòma dels cast. *jugar, lugar, hurajo*, enfront del *ue* conservat en *juéga, luégo, fuéra*). Per altra banda, com va demostrar MzPi., el diftong devia accentuar-se inicialment *úo*, d'on tri-matisació posterior en *ua, uo, ue*, però és clar que també hi pogué haver reducció de *úo* a *u*. El mateix Gili, en el seu estudi, ens documenta com a formes aragoneses d'aquesta època *pui, puio* i *Villanía* (antigament *Villa Nova*, però aquella variant, que és la que ha restat fins avui com a nom d'aquest poble entre Jaca i Campfranc, ja en els anys 1187 i 1190), també *Ariguli* < AUREOLI (cat. *Oriol*), i també hi troba *Burnao* < *Burg-nuao < *Burgo novo*.

Es pot trobar, fins i tot, alguna confirmació documental antiga d'aquesta propagació aragonesa (gens estranya en aquest concepte, encarnació cabdal del dret aragonès, fins i tot de l'esperit aragonès). L'*InvLC* extracta un doc. de 1196 que porta «consuetudines et foros quos usque modo habuistis --- dicitos *fueros* et consuetudines ---» (no l'hi veig localització, encara que la gran majoria dels seus docs. són rossellonesos, però en tot cas no és d'Aragó perquè la catalanitat dels seus docs. és sense excepció). Però també hem trobat proves esparses d'expansió de la forma aragonesa d'aquest mot cap al vessant occità dels Pirineus: «a foer e a costume de la terre de Begorre», a. 1272, en el *Libre Vert de Benac* (p. 189). I fins a l'Aude. En els documents de Limós hi ha *for*, la forma occitana regular, en l'any 1308 (Sabarthès, *Archives de Limoux*, p. 214), però en un altre de la mateixa data llegim *fur* (o sigui *für* = cat. *fur*), p. 222, i *fuer* en un de 1454 (p. 226); en fi, un altre (no datat però d'aqueixa època) porta «deu pezar 40 onsas al *fuer* del dit blat».

En conclusió, doncs, continua essent legítim de dubtar entre les dues explicacions, i molt desitjable que s'hi continuï investigant, però ara com ara, més aviat trobo convincent la segona. I el fet que *fur* es vagi imposar en el terreny jurídic i foral, que és on havia d'existir l'osmosi aragonesa, i en el terreny comercial o pecuniari —on és natural que només pesés l'esperit català— tinguem sempre *for*, és un argument de pes molt fort a favor d'aquesta.

El duplicat *fòrum*, només per al de Roma i altres urbs de l'Antiguitat.

DERIV.: *Foral* [«forense», Lab. 1839], pres del baix II. hispànic *foralis*: «[en el palau del comte Galind] també hi havia monges - negres y blancs, / hòmens vells qu'aconsellen les lleys *forals*, / cavallers y burgesos - no hi manquen pas», MilàF (*Pros Bernat*, v. 190). *Foració. Furista* [Jaume I]. *Contrafur* sonà bastant en els Ss. XVII i XVI però més entre els historiadors vuitcentistes; *desafur*, calc del cast. *desafuero*, usat pel pseudo-Boades i ja en un passatge dels *Ardits* de mj S. XVI (*DAG.*); semblantment no sols *desafurur* (Jaume I), sinó *desaforar* (*Somni de Joan Joan, DAG.*), *desaforament*.

Així mateix *desaforat*. Només aquest prengué peu ferm en la llengua, gràcies a una metacedeusi que